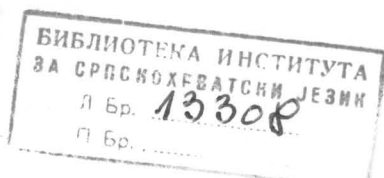

ОДБОР ЗА ОБИЉЕЖАВАЊЕ 500 ГОДИНА
ПРВЕ ШТАМПАНЕ ЋИРИЛИЧКЕ КЊИГЕ НА
СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ
ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПЕТ ВЈЕКОВА ОКТОИХА

ПРВЕ ШТАМПАНЕ ЋИРИЛИЧКЕ КЊИГЕ НА
СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ

Димитрије Е. Стефановић*

ПОМЕНИ СЛОВЕНСКИХ ПРАЗНИКА У МЕСЕЦОСЛОВИМА
СТАРИХ ШТАМПЕНИХ ПСАЛТИРА С ПОСЛЕДОВАЊЕМ**

У многовековном трајању бројни црквенословенски текстови посвећени су оним светим људима и догађајима који су култ стекли на словенском духовном простору. Ти текстови и у време старог српског штампарства остају значајан чинилац *црковнословенској Словенској*, као трајне духовне и културне творевине. У њих, свакако, спадају и *помени* празника са словенским обележјем, који се у месецословима (или црквеним календарима) заједно са поменима осталих празника наводе по данима дванаест месеци византијске црквене године.¹ Променљиви састави месецослова, који се јављају уз различите врсте црквене књижевности или самостално, умногоме су зависили од степена развоја (настанка, трајања и нестајања) култова светих људи и догађаја и од тога да ли је црква својим ауторитетом потврдила те култове. Већ у најстаријим словенским месецословима кодификовани су празници са словенским обеле-

* Др Димитрије Е. Стефановић, Институт за српски језик САНУ, Београд

** За овај прилог, осим литературе на коју се позивамо у напоменама, користили смо се и следећим радовима: Д. Богдановић, *Историја сиваре српске књижевности*, Београд 1980; *Пет векова српској ипсалтири 1494 - 1994*, Раздобље српкословенског штампарства XV-XVII в., Главни уредник: М. Пантић, Приредили: М. Пешикан, К. Мано-Зиси, М. Ковачевић, Београд 1994; Д. Стефановић, *Прилог проучавању месецослова XIII и XIV века*, Јужнословенски филолог, XLV, Београд 1989, 137-160; исти аутор, *О поменима словенских празника у месецословима ипсалтира с последовањем Библиотеке Матице српске*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, IV, Псалтири, Нови Сад 1993, 169-193.

¹ Под *поменом* подразумевамо устаљену формулу којом се исказује мање или више проширен назив празника.

жјем.² Тако је у оквирима византијско - грчког црквеног календара настао слој помена празника, са могућим литургијским и другим додацима, као непосредни резултат словенског духовног стваралаштва, у значајној мери одређен конкретним историјским околностима.

Месеџослов, као врста црквене књижевности, често се јавља у саставу старих рукописних и штампаних књига. Богослужбена књига Псалтир с последовањем садржи псалме Давидове и додатке различите садржине. У додатке су често укључени и месеџослови. На значај Псалтира с последовањем, који као словенска богослужбена књига нема грчког предлошка, указује чињеница да се он после увођења Јерусалимског типика и спровођења нове редакције црквенословенских текстова, почев од друге половине XIV века, у наредним столетјима све чешће преписивао. Важност и популарност текста Псалтира с последовањем очигледна је и у делатности старог штампарства. На Цетињу је још пре 1494. године започето штампање Псалтира с последовањем, као књиге која је требало прва да изађе. Она је, међутим, завршена тек после изласка Октоиха првогласника и петогласника, 1495. године.³ У време рада старих штампарија, између 1494. и 1638. године, најчешће је објављиван баш текст Псалтира с последовањем. Тај текст је угледао света и у последњој књизи старих штампара 1638. године. У свим тим издањима Псалтира заступљени су месеџослови, као садржинске целине, у којима су кодификовани и помени словенских празника.

Проучавање *извода помена словенских празника*⁴ у појединим штампаним месеџословима, њихово међусобно поређење, њихово поређење са одговарајућим изводима у рукописним месеџословима откривају одређена духовна стремљења и стваралачке поступке у вишедеценијском раду старог српског штампарства, што и налаже да се о њима данас и овде нешто каже.

У месеџословима девет старих штампаних псалтира с последовањем заступљене су четири различите врсте извода помена словенских празника. Разлике између појединих изво-

² Према томе је у месеџослову старословенске Савине књиге из XI века (кратко изборно јеванђеље, рс. 14, централниј государственный архив древних актов, Москва) 6. априла исписан помен "Методија", брата светог Кирила.

³ М. Пешикан, *Уз монографију "Пет векова српског илумаментарства"*, Наш језик, XXIX (нова серија), 3-4, Београд 1993, 136-137.

⁴ Све помене словенских празника у истом месеџослову назваћемо *изводом* помена словенских празника.

да испољавају се у броју помена празника, у текстологији, као и у графичком представљању или илуминацији текстова помена. Ти изводи дистрибуирани су по штампаним псалтирима на следећи начин: Први и хронолошки најранији извод заступљен је у Псалтиру црнојевићком из 1495. године, из којег је преузет у Псалтир милешевски други из 1557. године; други извод заступљен је у Псалтиру горажданском из 1521. године; трећи извод је заступљен у Псалтиру Божидача Вуковића из 1520. године, из којег је преузет у псалтире Виценца Вуковића из 1546. и 1561. године, као и у Псалтир милешевски први из 1544. године; четврти и хронолошки најкаснији извод заступљен је у Псалтиру Загуровићевом из 1569. године, из којег је преузет у Псалтир Ђинамијев из 1638. године.⁵

Сви набројани изводи најчешће обухватају све помене оних осам празника који су већ почетком XIV века или раније кодификовани у разним месецословима (уз различите врсте црквене књижевности) и које условно одређујемо као најстарије. То су следећи помени јужнословенских празника: (14. X) "преподобније матере наше Петки"; (19. X) "преподобнаго оца нашег Јоана Рилског"; (21. X) "пренесеније моштем светог Илариона, епископа мегленског"; (28. X) "и иже ва светих оца нашег Арсенија, архиепископа српског"; (14. I) "иже ва светих оца нашег Сави, прваго архиепископа српског"; (13. II) "преподобнаго оца нашег Симеона српског, новог мироточца"; (14. II) "сватаго Кирила Филозофа и учитеља словенског"; (16. VIII) "преподобнаго оца нашег Јоакима Сарандаторског иже ва горе осоговскеј постившаго се".⁶

⁵ Подробнији подаци о набројаним издањима су следећи: 1. *Псалтир с њоследовањем из 1495. године*, Цетиње, издавач Ђурђе Црнојевић, штампар јеромонах Макарије; *Псалтир с њоследовањем из 1557. године*, Милешева, издавач игуман Данило; 2. *Псалтир с њоследовањем из 1521. године*, Горажде, издавач Божидар Горажданин, штампар Теодор Љубавић; 3. *Псалтир с њоследовањем из 1520. године*, Венеција, издавач Божидар Вуковић, штампар јеромонах Пахомије; *Псалтир с њоследовањем из 1544. године*, Милешева, издавач игуман Данило, штампари јеромонаси Мардарије и Теодор; *Псалтири с њоследовањем из 1546. и 1561. године*, Венеција, издавач Виценцо Вуковић; 4. *Псалтир с њоследовањем из 1569. године*, Венеција, издавач Јеролим Загуровић, штампар Јаков Крајков; *Псалтир с њоследовањем из 1638. године*, Венеција, издавач Бартоломео Ђинами.

⁶ У заградама смо назначили дан и месец прослављања појединих празника. Под знацима навода у фонетској транскрипцији наводимо делове текстова помена (без могућих уводних формула), који су најчешће истоветни, али се нарочито у Загуровићевом и Ђинамијевом псалтиру појављују и различитенија. Поређењем текстова помена словенских празника у штампаним месецословима уочавају се следеће текстолошке разлике: (14.X) "Петки"] "Параскеви" у Гор. пс.; (19.X) "Јоана Рилског"] "Јоана иже ва Рилија(х)" у Заг. и Ђин. пс.; (21.X)

Поједини рукописни месецослови XV и прве половине XVI века, а делимично и касније, по правилу имају изводе у којим број најстаријих јужнословенских празника не досеже до осам. Ти изводи се међусобно веома често разликују и засновани су на ширим или ужим локалним или редакцијским хагиолошким традицијама. У месецословима српске редакције, у којима постоји извод помена словенских празника, стални су помени Саве Српског, Симеона Српског, а нешто ређи Арсенија Српског. У њима ће се, међутим, све чешће јављати и помени Петке Трновске, која је култ са словенским обележјем стекла у средњовековној Бугарској, или, свакако ређе, помени Кирила Филозофа и балканских пустињака: Јована Рилског, Илариона Мегленског, Јоакима Осоговског (или Сарандапорског). Помени, пре свега, Петке Трновске, Саве Српског и Симеона Српског временом излазе из локалних оквира и постају општеприхваћени и надредакцијски на ширем балканском простору. Тек у другој половини XVI века појављују се многи рукописи у чијим је месецословима заступљено свих осам најстаријих јужнословенских празника. У другој половини века, по обнављању Пећке патријаршије, култови тих празника постају општеприхваћени.

Описана обележја извода помена словенских празника у рукописним месецословима прве половине XVI века добро се рефлектују у месецослову штампаног Горажданског псалтира из 1521. године. У њему су заступљени помени Петке Трновске, Арсенија Српског, Саве Српског, Симеона Српског, Кирила Филозофа, као и Јоакима Осоговског. У односу на остале изводе у штампаним месецословима, гораждански је конзервативан, по свој прилици преузет је из једног рукописа Манастира Хиландара, где су се укрштавале различите локалне хагиолошке традиције.⁷ Ужа српска хагиолошка традиција у горажданском изводу истиче се тиме што су помени празника српских архиепископа и српског владара исписани црвеним мастилом, као што је то урађено и са текстом помена великих хришћанских празника (Господњих, Богородичиних и других). На помен Саве Српског пажња се скреће и речју "зри".

Извод у црнојевићком (1495), као и у другом милешевском (1557) месецослову обухвата помене свих осам најста-

"Мегленског"] "Магленског" у Заг. и Ђин. пс.; (13.II) "Симеона српског, новог мироточца"] "Симеона Српског" у Заг. и Ђин. пс.; (14.II) "Кирила Филозофа и учитеља словенског"] "Кирила Филозофа, учитеља словенског" у Заг. и Ђин. пс.; (16.VIII) "постившаго се"] "постиви се" у Заг. и Ђин. пс.

⁷ У поговору Горажданског псалтира упућује се на то да су делови последовања преузети из хиландарског рукописа.

ријих јужнословенских празника, као и помен (11. XI) "светаго и славнаго великомученика иже ва царех Стефана иже ва Дечах".⁸ Као што је већ речено, у дужем периоду пре и после штампања Псалтира на Цетињу у јужнословенским рукописним месецословима не уочавају се изводи који обухватају свих осам помена најстаријих јужнословенских празника и Стефана Дечанског. Индиректно сведочанство о томе да је још крајем XIV века могао бити састављен месецослов уз псалтир с последовањем јужнословенске језичке редакције у којем су забележени помени свих најстаријих јужнословенских празника⁹ не би требало да оспори чињеницу да су цетињски делатници крајем XV века свој извод са девет словенских празника сачинили на основу познавања више различитих хагиолошких извора, а не само на основу оне традиције која је била меродавна у рукописним месецословима и која се одразила у горажданском изводу. У прилог таквом размишљању иде и заступљеност помена Стефана Дечанског, којег до средине XVI века, тако рећи, нема у рукописним месецословима. О његовом локалном дечанском култу крајем XV и почетком XVI века говоре помени у месецословима два оновремена рукописа из дечанске збирке.¹⁰ У тим рукописима, међутим, нема помена свих осам најстаријих јужнословенских празника. У њима су истоветни помени Стефана Дечанског: "светаго великомученика Стефана иже ва Дечах". За разлику од наведеног текста, у свим штампаним месецословима, као и у многим рукописним месецословима друге половине XVI века, његов помен је написан у панегиричном стилу са сложенијом титулатуром. У том тексту његовог помена донекле одзвања наслов Цамблакове Службе

⁸ У читању овог помена у штампаним месецословима појављује се различитије: "ва Дечах" / "ва Дечанех" у Заг. и Ђин. пс.

⁹ За Псалтир с последовањем под бројем 142 у Државној библиотеци СССР "В.И. Ленин" (Збирка Московске духовне академије, Москва) раније се претпостављало да је аутограф митрополиа Кипријана Цамблака. О томе видети: И. Мансветов, *Митрополит Киприан в его литургической деятельности*, Москва 1882, 72 - 73. Према новијој литератури Псалтир је исписан средином XV века, што значи да није могао бити аутограф митрополита Кипријана, који се упокојио 1406. године. Међутим, неке ортографске особине тог рукописа указују на јужнословенски предложак с краја XIV века. У вези с тим упућујемо на радове: О.А. Князевская, Е.Б. Чешко, *Рукописи митрополија Кипријана и отражение в них орфографической реформы Евфимия Търновского*, Търновска книжовна школа, 2, Ученици и последователи на Евтимий Търновски, София 1980, 284; *Словарь книжников и книжности древней Руси*, 2, часть 1, Ответственный редактор: Д.С. Лихачев, Ленинград 1988, 471.

¹⁰ Реч је о рукописима: Тропарник и часослов, бр. 137, 1475./1485. година и Псалтир с последовањем, бр. 47, 1500./1505. година.

Стефану Дечанском из прве деценије XV века: "Памет светаго великомученика ва царех Стефана иже ва Дечанех".¹¹ За дан прослављања Стефана Дечанског и у прегледаним рукописима XVI века и у месецословима штампаних псалтира с последовањем наведен је 11. новембар, као што је то Григорије Цамблак записао, а не 13. истог месеца, када се Стефан преставио.¹²

Илуминација текстова словенских празника у црнојевићком, као и у другом милешевском изводу јасно је мотивисана српском хагиолошком традицијом. Црвеним мастилом су написане бројне ознаке дана у месецу: 11. новембар (Стефан Дечански), 14. јануар (Сава Српски), 13. фебруар (Симеон Српски), али и 16. август (Јоаким Осоговски чији је култ у време штампања месецослова био локалног карактера). Црвеним мастилом су иначе наведене бројне ознаке само великих хришћанских празника. Истим мастилом је исписан цео помен Симеона Српског, с тим што испред помена пише упозорење "знај". Посебно истицање култа Симеона Српског може да наговести ближу везу између цетињских штампара и Манастира Студенице, где леже мошти овог српског владара. Црним мастилом је, међутим, наведен помен Арсенија Српског.

Цетињски посленици су били добро обавештени о актуелним мање или више локалним токовима српске и јужнословенске хагиологије. Њихова обавештеност није се ограничавала само на изводе помена словенских празника у рукописним месецословима. Они су настојали да у својим месецословима створе и истакну такав извод који ће као своје прихватити многи на јужнословенском и ширем балканском простору. У том настојању они су се, као и посленици у другим областима духовног и културног живота њиховог времена, служили узорима из XIV и прве половине XV века, када су Срби још имали своју државност. Исто треба рећи и за ствараоце каснијих штампаних месецослова. Они су проширили раније изводе, а такође су и новим детаљима у текстологији и илуминацији помена допринели развоју култова тих празника.

Извод у вуковићком месецослову (1520), као и изводи којима је он послужио као предложак, обухвата помене девет словенских празника из црнојевићког месецослова и још два

¹¹ *Србљак*, Службе, канони, акатисти, 2, Приредило: Ђ. Трифуновић, Превео: Д. Богдановић, Београд 1970, 306.

¹² О томе видети: И. Руварац, *Прилози хагиологији*, Српски Сион, год. VIII, 26, Сремски Карловци, 28. јуни, 1898, 406-407; Ђ. Трифуновић, *Белешке о делима у Србљаку*, О Србљаку, Београд 1970, 317.

помена: (9.V) "пренесеније моштем светаго Николи"; (26.VII) "пренесеније моштем преподобније матере наше Петки".

Пренос моштију светог Николе из Мира Ликијских у Бари је из старе руске хагиолошке традиције преузет у раније јужно-словенске месецослове и у њима се појављује између средине XII и XIV века. Временом, после увођења Јерусалимског типика у XIV веку, помени тог празника ишчезли су из литургијских календара. Пошто га у црнојевићком месецослову још нема, а већ је наведен у вуковићком, треба претпоставити да су се помени тог празника поново почели заводити у периоду од краја XV до друге деценије XVI века. То потврђују и ретки оно-времени рукописни месецослови у којима се наводи помен Преноса моштију светог Николе. Одговарајуће рукописе, по свој прилици, исписали су припадници кратовско-лесновске писарске школе у првим деценијама XVI века.¹³

С разлогом треба претпоставити да је и помен Преноса моштију преподобне Петке Трновске кодификован у месецословима у периоду између настанка црнојевићког и вуковићког месецослова. На дан 26. јула у црквеном календару је заправо заведен помен преподобномученице Параскеве Римске (II век). Међутим, пошто се култ Параскеве или Петке Трновске (Епиватске, Српске, Београдске, Јашијске) све више ширио, њено прослављање је потиснуло сећање на Петку Римску.¹⁴ У литератури се претпоставља да се у Трнову непосредно после преноса моштију Петке Трновске, вероватно током јула месеца 1231. године, њен празник заједно прослављао са Параскевом Римском. Таква претпоставка заснована је на могућности да се дан прослављања Параскеве Римске, 26. јули, подударало са даном преноса моштију преподобне Петке Трновске из Епивата у Трново. Помени Преноса моштију преподобне Петке Трновске, којима се поткрепљује изнесена претпоставка, наводе се

¹³ Реч је о два псалтира с последовањем у Универзитетској библиотеци "Светозар Марковић" (Ђоровићева збирка, Београд), бр. 9, 1510./1520. година и бр. 11, прва четвртина XVI века. Податак да је писар та два рукописа вероватно припадао кратовско-лесновској школи саопштила нам је госпођа Биљана Јовановић, сарадник Археографског одељења Народне библиотеке Србије у Београду, врсни познавалац рукописног фонда Универзитетске библиотеке у Београду. На њеном љубазном саопштењу и овог пута се захваљујемо.

¹⁴ Архиепископ Сергиј напомиње да је ходочасник Антоније 1200. године видео мошти Параскеве Римске. Према сведочењу ходочасника њене мошти се носе по Цариграду (*Полный месяцеслов Востока* II, Владимир 1901, 285). Поред истог имена и пренос моштију је заједнички елеменат у предању о двома Параскевама.

из више рукописа XVI и XVII века.¹⁵ Време настанка тих помена потврђује наше следеће мишљење. За ширење култа преноса моштију Петке Трновске, између осталог и код старих штампара, од пресудног значаја били су они бројни преписи из XV и XVI века који садрже њено житије и опис преноса моштију у XIII веку из Епивата у Трново од патријарха Јевтимија, а нарочито преписи из истог времена с описом преноса њених моштију крајем XIV века из Трнова у Видин и Србију (Београд) од Григорија Цамблака. У многим преписима наведена дела патријарха Јевтимија и Григорија Цамблака нашла су се заједно. Цамблук је, поред свог Слова о преносу моштију свете Петке у Србију, култу тог светог догађаја дао и богослужбени израз у стихирама Преносу моштију преподобне Петке. Оне су укомповане у Службу преподобне Петке и откривене су баш у штампаном Празничном минују Божидача Вуковића (Венеција, 1538. године).¹⁶

За разлику од већине штампаних месецослова из прве половине XVI века, рукописни месецослови из истог времена, према нашем сазнању, не садрже помене преноса моштију преподобне Петке Трновске. То би требало да значи да штампари тај празник нису кодификовали под утицајем оновремених рукописних месецослова, већ су на други начин дошли до сазнања о њему.

Завођење помена "летњег" поред постојећег "зимског" празника светог Николе и преподобне Петке у штампаним месецословима прве половине XVI века очигледно показује велики успон њихових култова, што се у рукописним месецословима одразило тек у другој половини тог века.

На велики успон култа Петке Трновске указује и чињеница да је у вуковићком месецослову, као и у каснијим црквеним календарима који су настали на основу њега, текст њеног помена исписан као први по реду 14. октобра, а не као други, што би више било у духу важећег Јерусалимског типика. У многим рукописним месецословима друге половине XVI века помен преподобне Петке обележаваће такође први по реду празник дана.

¹⁵ С. Кожухаров, *Неизвестен летописен разказ от времето на Иван Асен II*, Литературна мисъл, XVIII, 2, София 1974, 123–135.

¹⁶ Григорије Цамблук, *Књижевни рад у Србији*, Приредио: Д. Петровић, Стара српска књижевност, 12, Београд 1989, 36–45; 117–127; 157, 159; 163–164; 168; исти аутор, *Књижевни рад Григорија Цамблака у Србији*, Академија наука и уметности Косова, Посебна издања, XV, Одељење језичких и књижевних наука и уметности, 8, Приштина 1991, 207–221.

У вуковићком месецослову, као и у месецословима који су штампани на основу њега, текст помена већине словенских празника исписан је црвеним мастилом. Изузетак представљају помени Јована Рилског и Кирила Филозофа, где се употребљава црно мастило. На све текстове словенских празника који су исписани црвеним мастилом посебно се указује и речима "знај" или "зри".

Посебан, према нашој подели четврти, извод помена словенских празника налази се у Загуровићевом (1569) и Ђинамијевом (1638) месецослову. Поред једанаест празника, чији су помени били заступљени и у претходном изводу, овде је обележен још један словенски празник, 15. јуна: "И ва тажде дан и Видовдан". Уз овај помен, у којем се назив празника наводи на народном језику, нема уобичајених литургијских текстова или других напомена. Сећање, које је засновано на световној традицији, изражава пре свега народни, а не црквени култ Видовдана, односно судбоносне Косовске битке.¹⁷

У погледу наведеног помена Видовдана штампани месецослови се знатно разликују од рукописних. У рукописним месецословима XVI века није потврђен тај помен. Међутим, у њима, у првој половини века нешто ређе, а у другој половини нешто чешће, заведени су помени кнеза Лазара, којих у штампаним месецословима уопште нема. Помени кнеза Лазара у рукописним месецословима изражавају његов црквени култ. Они се, нарочито у другој половини века, пре свега, по учесталости јављања и текстологији прилично разликују од помена једанаест словенских празника, о којима смо већ говорили. Посебност црквеног култа кнеза Лазара у XVI веку испољава се и у томе што он није кодификован у штампаним месецословима.

Илуминација текстова о словенским празницима у Загуровићевом и Ђинамијевом изводу, углавном, слаже се са илуминацијом у вуковићком изводу. Мање разлике испољавају се, на пример, у употреби црвеног мастила при писању бројне ознаке дана у месецу. Упадљива разлика је, међутим, у томе што је у Загуровићевом (и Ђинамијевом) изводу помен Стефана Дечанског исписан црвеним мастилом, а не црним као што је то урађено у вуковићком изводу. На исти начин се истиче значај тог празника и у рукописним месецословима друге половине XV века, када је култ Стефана Дечанског и постао општепри-

¹⁷ О овом помену и о његовом значају упоредити радове: Ј.Д. Митровић, *Поводом књиге професора Миодрага Појовића "Видовдан и часни крст"*, Југословенски историјски часопис, 3-4, Београд 1977, 133-154; П. Момировић, *Један сјајни помен Видовдана*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XX-XXI, Београд 1988/89, 211-213.

хваћен. Раније смо већ указали на текстолошке карактеристике актуалног извода.¹⁸

Обележавање култова словенских празника у штампаним месецословима краја XV и прве половине XVI века имало је сопствени пут развоја, доста независан од устаљене традиције у рукописним месецословима, која је била махом тешко променљивог локалног карактера. Примена штампарске технике неминовно је водила уједначавању текстова и њиховог графичког представљања. У другој половини XVI века, после обнављања Пећке патријаршије, кад су култови српских и јужнословенских празника доживели велики успон, баш су изводи помена словенских празника у штампаним месецословима из прве половине века послужили као узор за бројне рукописне месецослове. Тако су после 1557. године, на просторима који су се нашли под духовном влашћу Пећке патријаршије, па и шире, црквени култови једанаест словенских празника постали углавном општеприхваћени, захваљујући и утицају месецослова у штампаним псалтирима с последовањем.

Представљени изводи помена словенских празника добро показују сталну тежњу старих штампара да у својим месецословима прошире број српских и јужнословенских празника и да што више истакну њихов значај. У том смислу између појединих извода, почев од оног најтрадиционалнијег горажданског, јасно се уочавају степени градације у ширењу култова празника. Стари штампари су свесно настојали да се у изводима уздигну изнад локалних традиција у рукописима и да њима обухвате што већи број мање или више истих празника, чији су се култови неговали на ширим балканским просторима. Порука њихових извода била је намењена пре свега српском, али и ширем јужнословенском и балканском духовном простору. Таква усмереност умногоме је одређена јачањем свести о заједништву оних православних балканских народа које је у време турске владавине повезивала и заједничка црквенословенска писменост. Дух те усмерености изражен је већ почетком XV века у стихирама Преносу моштију преподобне Петке Трновске од Григорија Цамблака: "Нека се слегну цареви и кнезови и да запевају у песмама које су ... земљи српској помоћнице и свим околним земљама заштитнице..."¹⁹

¹⁸ Видети напомене 6 и 8.

¹⁹ Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, ..., 126.

Димитрије Е. Стефановић

ПАМЯТИ СЛАВЯНСКИХ ПРАЗДНИКОВ В МЕСЯЦЕСЛОВАХ СТАРОПЕЧАТНЫХ ПСАЛТЫРЕЙ С ПОСЛЕДОВАНИЕМ

Резюме

В месецесловах девяти старопечатных сербских псалтырей с последованием, печатанных с 1495 года по 1638 год, на определенные дни записаны и памяти праздников с славянским признаком. Изводы славянских праздников, представляющие собой совокупность памятей славянских праздников в том же месецеслове, отличаются друг от друга числом памятей, их текстологией и иллюминацией. На основании этих отличий изводы памятей славянских праздников в месецесловах старопечатных псалтырей разделяются на четыре разряда, которые охватывают следующие памяти: /14.X/ Преподобной Параскевы /Пятки/ Сербской, /19.X/ Преподобного Иоанна Рыльского, /21.X/ Перенесения мощей святого Илариона Меглинского, /28.X/ Святого Арсения Сербского, /11.XI/ Мученика Стефана Дечанского, /14.I/ Святого Саввы Сербского, /13.II/ Преподобного Симеона Сербского, /14.II/ Святого Кирилла, учителя словенского, /9.V/ Перенесения мощей святого Николая из Мир Ликийских в Бар, /15.VI/ Видовдана /Дня Битвы на Косово/, /26.VII/ Перенесения мощей преподобной Параскевы /Сербской/, /16.VIII/ Преподобного Иоакима Сарандапорского.

Изводы памятей славянских праздников в старопечатных месецесловах отличаются од изводов в современных с ними рукописных месецесловах, которые во второй половине XVI века испытывали очевидное влияние первых. Старопечатники месецесловов в течении полутора веков стремились увеличивать число памятей сербских и южнославянских праздников в выделять их значение. Содержание этих изводов ярко показывает, что старопечатники предзначили их книги всем православным балканским народам, пользующимся во время турецкого ига церковнославянской письменностью.